ID-DAQQ TAL-QNIEPEN: TRADIZZJONI LI QED TNIN F'PAJJIŻNA

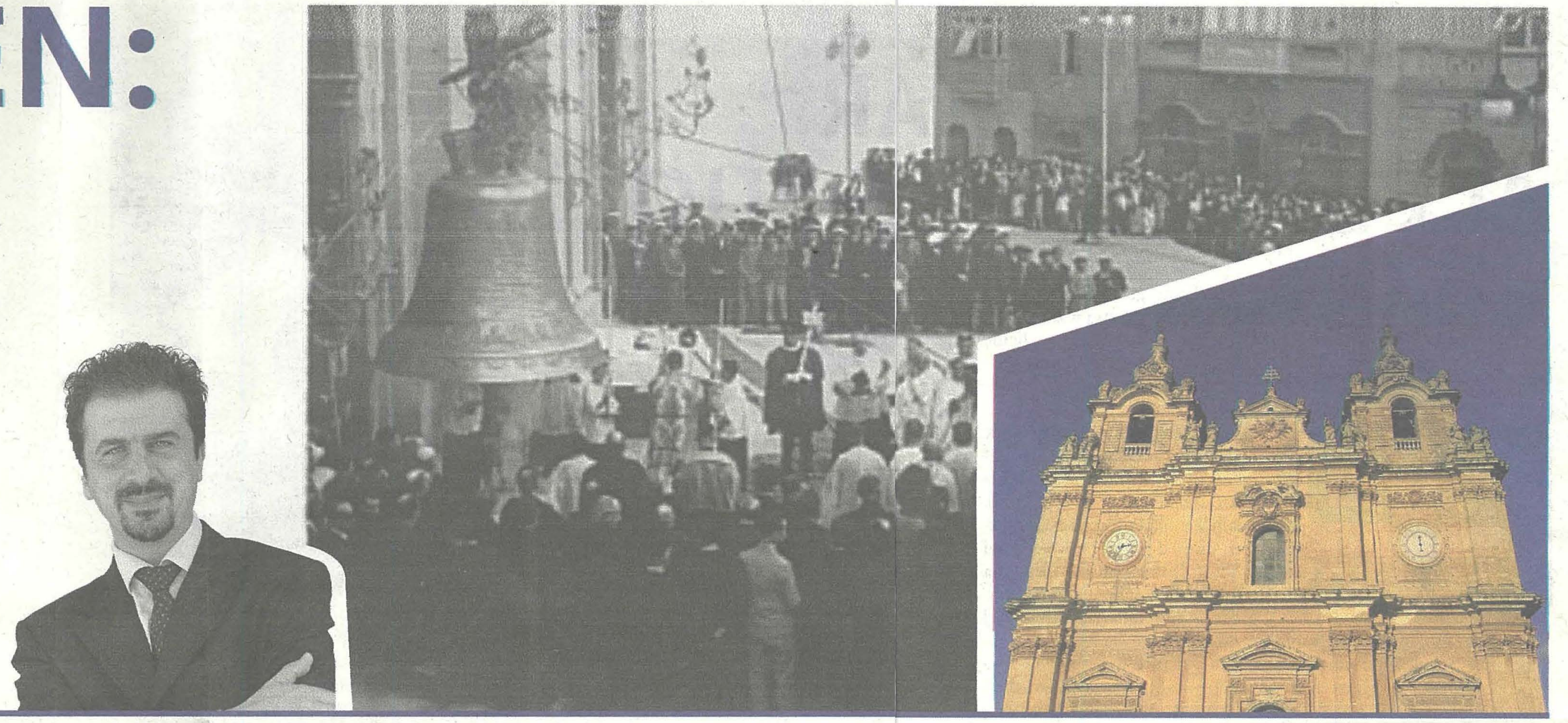

Apparti milli fl-antik, il-qniepen f'Malta kienu jservu għal kull ħtieġa ta' komunikazzjoni, kienu jkunu wkoll sinjal ta' rikkezza u għira bejn parroċċa u oħra. L-ikbar qanpiena f'parroċċa f'Malta hi dik tal-Bażilika ta' Sant'Elena f'Birkirkara, li tiżen tmien tunnellati. Din il-qanpiena hi l-akbar waħda li qatt ħadmet il-funderija ta' Prospero Barigozzi ta' Milan. Biex niġbor aktar tagħrif fuq il-qniepen, intervistajt lil Kenneth Cauchi, kampanologu ewlieni fil-gżejjer Maltin.

Minn Charles B. Spiteri

Xi kemm ilhom jindaqqu l-qniepen u għaliex idoqqu?

Il-qniepen ilhom jindaqqu, u għadhom jindaqqu, sa mill-ewwel żminijiet. Illum nistgħu ngħidu li qanpiena hi l-ekwivalenti tal-metodi ta' komunikazzjoni li għandna fil-preżent, għax qabel ma kinux jeżistu telefowns, mobiles, radji, televixins u għalhekk b'xi mod, in-nies riedu jikkomunikaw. U appuntu kienet tikkomunika bid-daqq tal-qanpiena.

Issa biex inkunu speċifiċi, jekk id-daqq tal-qniepen naqasx jew żdiedx, ikollna nammettu li llum naqas u r-raġuni hi li qabel, il-qanpiena kienet tintuża għal kull bżonn fir-raħal, anki biex jitolbu għax-xita; biex iħabbru l-mewt ta' jekk ikunx tifel jew tifla, hux raġel jew mara. Jekk mitux l-isptar jew f'darhom.

Il-Knisja riedet tikkomunika dan kollu lill-poplu, u l-mod li bih il-qanpiena kienet tindaqq kien jitfisser faċilment min-nies tal-irħula. Kienu ritwali differenti, neċessarji biex jgħaddi l-messaġġ.

Illum nieħdu l-aħbar ta' min miet minn fuq ir-radju u m'għadux neċessarju d-daqq tal-qniepen, għax ħadd m'għadu jagħti kasu. B'hekk, dak id-daqq sar estint. Għalhekk naraw li llum mhux naqas id-daqq għax lin-nies m'għadhomx jogħġbuhom il-qniepen, iżda għax naqset il-ħtieġa tal-komunikazzjoni kif kienet bil-qniepen.

Issa bħala eżempju: immaġina qanpiena li tintuża għal kull messaġġ u f'salt wieħed tinqasam! Hi ekwivalenti bħalma llum tinsa l-mobile d-dar: tħossok mitluf, ma tistax tikkomunika. U l-istess il-qanpiena.

Għall-parroċċa, inċident ta' qanpiena miksura kien ifisser ġenn sfrenat. Jaraw kif jagħmlu biex idewbuha u jagħmlu oħra ġdida biex mill-aktar fis jerġgħu jkollhom mill-ġdid il-mezz ta' komunikazzjoni fir-raħal.

Xi kemm ikollha qniepen kull knisja parrokkjali?

Hemm diversi. Pereżempju l-kappelli, normalment ikollhom qanpiena waħda. Ikollhom il-grabja, qisha arkata żgħira u fiha qanpiena żgħira li taqdi l-ħtiġiet kollha. Iżda l-parroċċi jkollhom bejn ħames u seba' qniepen. Ikollhom iż-żgħar, li jintużaw għar-ritwali ta' kuljum u l-kbar li jintużaw b'inqas frekwenza, normalment għat-tħabbira tal-Anġelus - erba' darbiet kuljum: tlugħ ix-xemx; fit-tmienja u f'nofsinhar, fl-Ave Marija jew inżul ix-xemx - u tal-imwiet li tkun siegħa wara nżul ix-xemx. Dawn jindaqqu bit-tieni l-akbar qanpiena. Fil-ġranet ta' festa, jindaqqu bil-qanpiena l-kbira, biex issir distinzjoni bejn is-solennità u d-daqq ta' kuljum.

U l-kbira tindaqq fil-festi biss?

Normalment iva, għalkemm hemm irħula fejn il-qanpiena l-kbira tintuża kuljum, bħall-Imqabba, iż-Żurrieq u l-Qrendi. Niftakru li l-qanpiena l-kbira hi aktar solenni mill-qniepen l-oħrajn. Hawn imbagħad min jerfagħha għall-festi biss.

Bħal ta' Birkirkara?

Ta' Birkirkara għal raġunijiet oħra, għax ma tindaqqx minn isfel u trid bilfors titla' fil-kampnar.

Ngħid sew li fl-antik, ċerti qniepen kienu jsiru lokalment?

Iva. Ħafna mill-qniepen li għandna f'Malta saru f'Malta stess. Hawn kellna lill-Ordni ta' San Ġwann, li kien ordni militari u kellu bżonn l-armamenti, u għalhekk waqqaf dipartiment fi ħdanu – il-Funderija tal-Ordni, li kienet tissejjaħ ukoll il-Ferrerija, kelma ġejja minn *ferro*, li tfisser ħadid bit-Taljan. Naturalment il-qniepen huma magħmulin mill-bronż, iżda x-xogħol kollu tal-metall, kien isir fil-ferrerija. U din kienet tinsab fil-Belt, quddiem it-Teatru Rjal, peress li l-Belt kienet imdawra bis-swar u toffrilha protezzjoni kemm jista' jkun. Infatti llum il-bini hu magħruf bħala Palazzo Ferreria.

Il-ħaddiema tal-ferrerija kienu jitqabbdu mill-Ordni u ġeneralment jibqgħu appuntati sal-mewt. Issa, sakemm damet l-Ordni f'Malta, il-qniepen kienu jiffondew fil-ferrerija tal-Belt.

Meta kien ikun hemm knisja li tiflaħ tħallas, ġieli ġabu qniepen ukoll minn barra, fosthom minn Venezja. Qed nitkellmu għall-knejjes tal-Isla u Bormla u l-Kolleġġjata ta' San Pawl Nawfragu tal-Belt, li kienu ta' stoffa, jifilħu jħallsu u jiftaħru.

Bormla u l-Isla ġabu l-qniepen mill-Canciano della Venezia, li bħalhom hemm fil-Bażilika ta' San Mark, f'Venezja stess, filwaqt li ta' San Pawl ordnaw tagħhom mill-funderija rikka ta' Bernardo u ibnu Giacomo Zam f'Ġenova kif ukoll il-famuż Karlu Moreni ta' Firenze.

Kif intemmet l-Ordni, il-ferrerija spiċċat mingħajr kap u l-mastru funditur li kien responsabbli qabel għalqet, li kien wieħed mill-aħwa Trigance – Triganza bil-Malti – insibuh jitkeċċa mill-funderija u jarma f'Birkirkara u fonda l-ikbar żewġt iqniepen ta' Birkirkara (apparti mill-qanpiena l-kbira li hemm) fl-1810, kważi 12-il sena wara t-tkeċċija tal-Ordni. Dawn il-qniepen għadna ngawduhom sal-lum, u magħrufin bħalha ż-żgħira, tas-sittax, tat-tletin u l-antika.

Wara dik l-epoka nsibu fundituri Sqallin li ġew Malta, għax ma kienx hawn aktar fundituri kapaċi u ħadmu l-qniepen hawn stess. Dawn kienu l-familja Leotta u waqqfu l-funderija tagħhom f'Għajn Dwieli, biex ikunu viċin tat-Tarzna u jiksbu l-materjal minn hemm. Daħħlu xi apprendisti Maltin magħhom, u eventwalment beda jmexxi wieħed minnhom, Salvu Cauchi minn Bormla, li daħħal miegħu lil uliedu wkoll. Baqa' Ġulju Cauchi biss, li fonda bosta qniepen f'Malta. Meta miet, fl-1904, waqfet ħesrem il-funderija lokali u bdejna naraw l-importazzjoni tal-qniepen mill-Ewropa, ġejjin minn funderiji state of the art u ta' qies kbir.

Fost dawn insibu dik ta' Sant'Elena ta' Birkirkara, fonduta f'Milan, imbagħad għandna s-sett ta' Ħal Lija, mill-funderija Ingliża John Taylor, b'eċċellenza wkoll fil-kwalità fejn jidħol l-intunar tal-qniepen. Hemm ta' Ħal Balzan, li hu pass 'il bogħod, bi qniepen li saru b'pika ma' ta' Ħal Lija, u naturalment sa ċertu punt anki Ħal Lija kienu ppikati ma' Birkirkara. Jiġifieri f'distanza żgħira nsibu qniepen ta' tlieta mill-aqwa funderiji u li huma legat kampanoloġiku rikk. Jien inħossni turist f'pajjiżi fejn jidħlu l-qniepen, għax tant hawn x'tara u x'tisma', bl-eċċellenza u l-kobor tagħhom – ħafna minnhom ta' aktar minn erba' tunnellati. F'pajjiżi barranin, qanpiena ta' tunnellata, titqies b'qanpiena kbira. F'Malta, il-medja ta' qanpiena hi ta' tlieta, erba' tunnellati.

Hemm qniepen li jdoqqu l-kwarti, in-nofs sigħat u s-sigħat. Dawn huma l-istess qniepen tal-kampnari?

Ħafna mill-qniepen li jdoqqu kull kwarta fl-arloġġ, huma l-istess qniepen li jindaqqu waqt il-moti. Jiġifieri l-qniepen li jintużaw għas-servizz reliġjuż, ħafna drabi jkunu l-istess qniepen li jdoqqu għall-arloġġ. Għas-servizz tal-knisja tindaqq bl-ilsien minn ġewwa, u għall-arloġġ ikollha martell minn barra u tindaqq mill-magna tal-arloġġ innifisha.

Insibu qniepen differenti fi knejjes, li jkollhom l-istess noti?

Mhux suppost, iżda iva nsibu. F'Birkirkara hemm dik imsejħa tas-sittax u l-Għawdxija, li huma kważi identiċi; f'Ħaż-Żebbuġ; fin-Nadur Għawdex; il-qniepen l-antiki tal-Katidral ta' Għawdex; dawk l-antiki f'Ħal Lija huma kważi l-istess. Dawn kollha kienu suġġetti għall-problema li funditur ma' ieħor ma kinux kapaċi jqabblu x-xogħol tagħhom. Bejniethom infushom kienu jqabblu, iżda meta jiġu biex jagħmlu waħda flok oħra, ma jaslux. L-iktar fundituri kolpevoli f'dan id-dnub kienu l-aħwa Trigance. Biex tqabbel ma' fundituri oħra hi speċjalizzazzjoni partikulari. L-iktar każ ambigwu ġara fin-Nadur meta Leotta għamel żewġ qniepen bi kważi l-istess nota. Huwa ambigwu għax ma kellu l-ebda sfida li jqabbel ma' xogħol ħaddieħor.

X'tista' tispjegali fuq il-moti? Naf li hemm dawk ta' ferħ u ta' diqa bħal ta' żmien l-Għid u r-Randan, iżda kif jintgħarfu minn dawk li ma jifhmux?

Mota tfisser perjodu ta' daqq, bħal mota ta' għaxar minuti jew mota ta' nofs siegħa, li hu daqq ta' għaxar minuti jew nofs siegħa. B'hekk il-mota hi d-daqq ta' aktar minn qanpiena waħda. Mota b'qanpiena waħda ma teżistix. Għall-inqas irid ikollok żewġ qniepen. Issa moti hawn diversi u d-differenza minn waħda għall-oħra, bażikament hi t-tul mill-bidu sat-tmiem.

Issa skont it-tul tagħhom hu l-użu għalihom. Pereżempju l-mota tal-purċissjoni hi l-itwal waħda, għax tkun minn xħin toħroġ sa xħin tidħol. Imbagħad ikun hemm il-mota ta' nofsinhar għall-festi ferjali. Matul is-sena hemm moti ta' għaxar minuti, li jdoqquhom minn isfel u minn fuq: minn isfel għal matul is-sena u minn fuq, fis-solennità. Normalment, meta jibdew deħlin is-solennitajiet, pereżempju f'nofsinhar, flok titla' għal mota ta' kwarta jew ta' għaxar minuti, tagħmel dawk li ngħidulhom tliet moti; tibda minn nofsinhar fi tliet perjodi, li jkunu minn nofsinhar sa nofsinhar u għaxra; minn u kwart san-nofs siegħa neqsin ħamsa u minn u nofs sa nieqes kwart, għax tal-aħħar tkun kwarta preċiż. Dak meta jindaqqu tliet moti u tkun trid turi li tkun festa aktar min-normal, iżda mhix solennità. Imbagħad hemm is-solennitajiet: it-titulari, il-Milied, l-Aħħar tas-Sena eċċ. Hemm iddoqq erba' moti flok tlieta; pereżempju minn nofsinhar sas-siegħa: mela trid tqassam tliet għaxar minutijiet u l-aħħar waħda ta' kwarta.

Mela ġeneralment titla' fil-kampnar u tibqa' hemm, hux hekk?

Mhux neċessarjament, għax għal siegħa daqq ma toqgħodx hemm. Il-problema hi li fil-festi, ġieli jkollok aktar minn siegħa daqq, jiġifieri flok minn nofsinhar sas-siegħa ġieli ssib min idoqq minn nofsinhar sas-sagħtejn u flok mota ta' għaxar minuti jew kwarta tkun ta' erba' ħamsa u għoxrin minutijiet jew nofs sigħat.

U d-daqq hu dejjem l-istess?

Ħafna drabi iva. Id-differenza tkun fil-perjodu minn qanpiena għall-oħra. Iżda hemm studju kif isir id-daqq. Ma tistax tkun għaddej mit-triq u tgħid... ħa mmur indoqq.

X'tipi oħra ta' daqq hemm: pereżempju tal-mewt, ta' nhar ta' Ġimgħa eċċ?

Kif għedt qabel, il-mod ta' kif jindaqqu l-qniepen, jibagħtu messaġġ differenti. Illum din il-lingwa nqerdet. Inutli tipprova l-forom għax ħadd mhu se jifhmek. U allura ħafna minn dan id-daqq, illum spiċċa. Iżda d-differenza bażika bejn il-kumplament tal-moti għadha tindaqq; bħal fis-Sanctus. Għalih jindaqqu numru ta' tokki, ġeneralment bl-akbar żewġ qniepen, li jalternaw bejniethom, biex min hu barra mill-knisja, ikun jaf f'liema punt waslet il-funzjoni. Issa d-daqq tal-qniepen sar bħal-lingwa Latina – li qajla fadal min jifhimha, għalkemm għadhom jitkantaw l-antifoni. U wkoll id-daqq tal-qniepen, qed iwassal lingwa, li wieħed jew jafha jew ma jafhiex.

Id-daqq tal-qniepen f'Għawdex hu l-istess bħal f'Malta?

F'Għawdex ivarja ftit. Anki t-tokki ta' qabel il-mota, li tissejjaħ rifsa, f'Malta, fis-solennitajiet dejjem tindaqq bit-tieni l-akbar qanpiena; f'Għawdex le. Hemm tindaqq b'tokk b'kull qanpiena mill-kbira saż-żgħira.

Għad-daqq tal-patruni jsir iktar daqq. Xi jkun ifisser?

Kif spjegajt, li tagħmel distinzjoni bejn il-festi tal-prima klassi għal dawk sekondarji.

Il-puntwalità fil-ġbid tal-ħabel, kemm hi neċessarja?

Hi meħtieġa, iżda l-aktar meta tibda u meta tispiċċa. Waqt id-daqq stess, biex l-ilsien jasal min-naħa għall-oħra tal-qanpiena, mhix kwistjoni ta' puntwalità, iżda ta' kemm il-persuna li qed iddoqq hi kapaċi żżomm it-temp billi tikkontrolla lill-ilsien iħabbat b'uniformità fuq iż-żewġ naħat u mhux naħa daqqa qawwija u l-oħra daqqa dgħajfa. Trid taqbad art ta' kif tirrispondi l-qanpiena u taġġusta jdejk għad-daqqa tagħha.

Għalhekk trid tinnota l-karatteristiċi tal-ilsien – pereżempju l-qanpiena tkun ftit maqluba 'l barra u għalhekk l-ilsien jaqleb ukoll. Mela tkun trid tgħinu fuq ġewwa u fuq barra żżommlu ftit. Jekk ma tagħmilx hekk, se tiġbed 'il ġewwa u ma tolqotx u barra jinstabatlek. U d-daqqa ġeneralment tkun tridha uniformi.

Issa normalment kull qanpiena għandha l-karatteristiċi tagħha, jiġifieri int trid tkun flessibbli ma' kull qanpiena li tħoss il-fil dakinhar u taġġusta ruħek dak il-ħin biex iddoqqha tajjeb.

U dan ix-xogħol trid tippruvah dak il-ħin, għax ma tistax iddoqq qniepen qabel, hux?

Iva, dik hi t-tensjoni tad-daqq tal-qniepen; qabel aktar mil-lum, għax illum in-nies qajla tagħti kas.

Liema huma l-aħjar qniepen biex wieħed idoqq?

Għal min se jibda jdoqq, huma l-qniepen tan-nofs, għax iż-żgħira hi l-aktar waħda diffiċli, għax l-ilsien hu ħafif u m'għandekx kontroll fuqu. Min-naħa l-oħra l-kbira hi diffiċli mod ieħor għax l-ilsien hu tqil u trid saħħa ta' barri biex tikkontrollah flok jikkontrollak hu.

Hemm ħtieġa ta' xi kura lill-qniepen kull tant żmien?

Jeħtieġu, bħal kull oġġett. Normalment mhux il-qanpiena li jkollha bżonn il-kura, iżda l-ilsien tagħha, jew biex ngħidu hekk il-fittings tagħha li hu t-travu bis-suspending D-shackles, imnejn tkun merfugħa l-qanpiena, fejn maż-żmien, il-ħadid mal-bronż jittiekel u tiġri l-ħsara. B'hekk, dak li jkun irid joqgħod attent għal dan u jbiddel il-fittings, għax malajr jaf jaqa' l-ilsien. L-istess nista' ngħid għall-pinnijiet li jgħaddu mill-kuruna li terfa' l-qanpiena.

Meta nsemmu qanpiena kbira, qed nirreferu għal ammont kbir ta' flus?

Dażgur. Normalment, qanpiena kienet tkun ta' tunnellata jew tunnellata u nofs u l-aktar żewġ tunnellati. Ta' Birkirkara hi qanpiena ta' tmien tunnellati u dan kien jindika li kienet parroċċa kbira u naturalment sinjura.

Iżda kieku kellna nikkumparaw maż-żminijiet tal-lum, ifisser eluf kbar?

Iva, qanpiena ta' tliet tunnellati, trid miżerjament qrib il-€100,000. Iżda dawn kienu jkunu flus fuq qanpiena li sservik bejn 500 u 700 sena; jiġifieri ara kemm se sservi.